

źródła monastyczne

22

źródła monastyczne

22

Redaktor serii: Ks. Marek Starowieyski

opracowania

4

O.VINCENT DESPREZ OSB
MNICH Z LIĞUŁE

POCZĄTKI

MONASTYCZMU

---

tom 2

DZIEJE
MONASTYCZMU CHRZEŚCJAŃSKIEGO
DO SOBORU EFESKIEGO (431)

Przedmowa:

O. Pierre Miquel OSB

Przekład:

Janina Dembska

Redakcja naukowa:

Ks. Marek Starowieyski

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Tytuł oryginału: *Le monachisme primitif. Des origines jusqu'au concile d'Éphèse*, Spiritualité orientale 72, Abbaye de Bellefontaine 1998

Tekst był drukowany w *Lettres de Ligugé* 204, 1980/81 – 274, 1995, niektóre rozdziały przedrukowane w *American Benedictine Review* 1992–1995 i *Quadernos monasticos* 1996–1997.

Projekt okładki i stron tytułowych: Andrzej Cieplucha

Imprimi potest: Opactwo Benedyktynów
L.dz. 118/99, Tyniec, dnia 6.12.1999 r.
† Adam Kozłowski OSB, opat tyniecki

Wydanie I: Kraków 1999
Wydanie II niezmienione: Kraków 2016

ISBN 978-83-7354-422-2
ISSN 1230-6711

© Copyright by TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów
ul. Benedyktyńska 37
30-398 Kraków
tel. +48 (12) 688-52-90
tel./fax: +48 (12) 688-52-91
e-mail: zamowienia@tyniec.com.pl
www.tyniec.com.pl

Druk i oprawa:
TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów
druk@tyniec.com.pl

SPIS TREŚCI

Rozdział VIII

RUCHY MONASTYCZNE I BISKUPI

- DOKTORZY W SYRII I AZJI MNIEJSZEJ	11
A. POPULARNE RUCHY ASCETYCZNE	12
1. Eustacjusz i eustacjanie	13
<i>Asceza w Poncie i synod w Gangra</i>	15
2. Pierwsi mnisi w Konstantynopolu.....	19
3. Mnisi z Syrii po Teodorecie z Cyru	20
4. Mesalianie	21
5. Aleksander i akoimeci.....	29
B. BISKUPI I TEORETYCY MONASTYCZMU	30
1. Bazyli z Ancyry	30
2. Grzegorz z Nazjanzu	30
3. Grzegorz z Nyssy	32
4. Amfiloch z Ikonium.....	35
5. Jan Chryzostom (ok. 350–407).....	36
Bibliografia tematyczna	38

Rozdział IX

ŚWIĘTY BAZYLI Z CEZAREI

I WSPÓLNOTY BRACI Z KAPADOCJI.....	43
1. Życie i twórczość ascetyczna św. Bazylego	43
a) <i>Asceza w rodzinie: List 2</i>	44
b) <i>Reformator Kościoła: Reguły moralne</i>	46
c) <i>Kapłan oddelegowany do ascetów:</i>	
d) <i>Biskup Cezarei: Wielki Asketikon</i>	48
e) <i>Inne rodzaje działalności</i>	49
2. Doktryna ascetyczna św. Bazylego	50
a) <i>Podstawowe dyspozycje względem Boga</i> <i>i bliźniego: miłość i bojaźń</i>	50
b) <i>Warunki wypełniania przykazań: oddzielenie się</i> <i>od świata i utworzenie wspólnoty</i>	52
c) <i>Przyjmowanie kandydatów</i>	55
d) <i>Wstrzemięźliwość</i>	56
e) <i>Wytyczne dla przełożonych</i>	57

<i>f) Praca i modlitwa, aktywność i posłuszeństwo</i>	60
<i>g) Korzystanie ze środków medycznych</i>	62
<i>h) Reguły krótsze</i>	63
<i>i) Modlitwa i praca</i>	66
Bibliografia tematyczna	70
Rozdział X	
EWAGRIUSZ Z PONTU	73
A. ŻYCIE EWAGRIUSZA	73
B. JEGO DZIEŁA.....	76
1. Ewagriusz – teolog Trójcy Świętej.....	77
2. Teologia, metafizyka i kosmologia Ewagriusza.....	78
<i>a) Analiza pierwszej części Listu do Melanii</i>	78
<i>b) Jedność pierwotna wszystkich intelektów przed obliczem Boga</i>	79
<i>c) Upadek intelektów i ich podział na aniołów, ludzi i demony</i>	80
<i>d) Rola ciała: zostało ono dane duszom, aby mogły poznać i odkupić siebie</i>	81
<i>e) Miejsce człowieka w świecie. Jego postępowanie w kierunku powrotu do Jedności</i>	81
3. Trzy wyrzeczenia: „Hezychia”, „Praktyka”, kontemplacja i poznanie Boga.....	82
<i>a) Pierwsze wyrzeczenie: życie pustelnicze na pustyni</i>	84
<i>b) Drugie wyrzeczenie: walka ze „złymi myślami”. Osieć duchów zła. Wady i cnoty. Apatheia</i>	86
<i>c) Trzecie wyrzeczenie: „życie gnostyckie”</i>	96
Bibliografia tematyczna	109
Rozdział XI	
MAKARY-SYMEON (PSEUDO-MAKARY)	115
Wprowadzenie	115
<i>a) Corpus</i>	115
<i>b) Imię</i>	116
<i>c) Dane topograficzne, kulturowe oraz instytucjonalne</i>	117
<i>d) Środowisko językowe greckie</i>	118
<i>e) Środowisko literackie: elementy greckie</i>	119
<i>f) Środowisko literackie: elementy syryjskie</i>	120
<i>g) Dane chronologiczne</i>	120
<i>h) Chronologia niepewna?</i>	121

i) <i>Chronologia sporu mesalianiego</i>	123
j) <i>Zbieżności w czasie z Makarym-Symeonem</i>	123
k) <i>Związki doktrynalne z mesalianami</i>	125
l) <i>Związki z Bazylim z Cezarei i z uczniami Eustacjusza</i>	126
m) <i>Związki z Grzegorzem z Nyssy</i>	127
n) <i>Związki z „Liber Graduum”</i>	127
o) <i>Związki z innymi środowiskami ascetycznymi</i>	128
p) <i>Kilka hipotez biograficznych</i>	129
1. <i>Doskonałość, wspólnota i modlitwa</i>	
według <i>Wielkiego Listu</i>	132
a) <i>Wierzyć, że Duch może nas oczyścić</i>	137
b) <i>Życie wspólnotowe</i>	138
c) <i>Przełożeni</i>	140
d) <i>Braterska zgoda</i>	142
e) <i>Modlitwa i cnoty</i>	143
f) <i>Specjalne powołanie do modlitwy</i>	144
h) <i>Niech we wszystkim kierują się miłością</i>	148
2. <i>Walka duchowa, modlitwa i doświadczenie</i>	150
a) <i>Pedagogia a walka duchowa</i>	152
b) <i>Od uwagi w modlitwie do modlitwy</i> <i>danej przez Ducha</i>	159
c) <i>Doświadczenie łaski przeobrażającej</i>	165
Bibliografia tematyczna	171
Rozdział XII	
ASCEZA MEZOPOTAMSKA Z IV WIEKU	177
1. <i>Afrahat, Mędrzec Perski</i>	180
a) <i>Afrahat, jego epoka i środowisko</i>	180
b) <i>Adresaci Dowodów: „członkowie przymierza”</i>	183
c) <i>Doktryna „Dowodów”</i>	184
2. <i>Święty Efrem</i>	196
a) <i>Instytucjonalne formy ascezy w Nisibis i w Edessie</i>	198
b) <i>Antropologia jedności w obliczu herezji</i> <i>dualistycznych</i>	203
3. <i>Liber Graduum (LG)</i>	216
a) <i>„Stopnie”</i>	217
b) <i>Historia zbawienia. Kościół</i>	222
c) <i>Asceza „doskonałych”</i>	227
Bibliografia tematyczna	234

Rozdział XIII

POCZĄTKI MONASTYCYZMU NA ZACHODZIE.....	239
A. ITALIA, PALESTYNA, GALIA.....	239
1. Rzym oraz Italia. Święty Atanazy.....	240
2. Palestyna. Święty Hieronim.....	243
3. Galia.....	248
a) <i>Mnisi i konwersi</i>	249
b) <i>Leryn i św. Honorat</i>	250
c) <i>Kasjan w Prowansji</i>	255
B. AFRYKA I HISZPANIA	256
1. Afryka pod panowaniem Rzymu i Wandalów. Święty Augustyn.....	256
a) <i>Święty Augustyn, mnich i ustawodawca życia monastycznego</i>	256
b) <i>Kroki podejmowane przez Augustyna w innych klasztorach</i>	267
c) <i>Monastycyzm afrykański po św. Augustynie. Św. Fulgencjusz z Ruspe</i>	282
2. Hiszpania.....	285
a) <i>Pryscylian</i>	286
b) <i>Reakcja i błądzenie po omacku</i>	288
Bibliografia tematyczna	289

Rozdział XIV

MARCIN – MNICH, FUNDATOR, BISKUP.....	291
a) <i>Trudności chronologii długiej</i>	294
b) <i>Trudności chronologii krótkiej</i>	295
1. Mnich.....	298
2. Założyciel i wychowawca.....	302
3. Biskup-mnich czy mnich-biskup? Duszpasterz i misjonarz.....	308
Bibliografia tematyczna	311

Rozdział XV

DAWNI MNISI A EUCHARYSTIA (IV–V WIEK).....	313
1. Praktyka eucharystyczna w Kościele starożytnym	315
a) <i>Uczestnictwo we Mszy</i>	315
b) <i>Komunia w czasie Mszy</i>	316
c) <i>Komunikowanie poza Mszą</i>	317

2. Praktyka eucharystyczna mnichów pozostających w jedności z Kościołem	318
a) <i>Odprawianie Mszy</i>	318
b) <i>Komunia</i>	321
3. Pogarda dla sakramentów i alegoryzacja rytów.....	323
a) <i>Nieuczestniczenie w Eucharystii</i>	323
b) <i>Mistyka i sakrament</i>	325
4. Wiara i pobożność eucharystyczna	328
Bibliografia tematyczna	334
Indeks odesłań i aluzji biblijnych	337
Indeks osób	345
Indeks nazw geograficznych	363
Indeks terminów monastycznych	371
Indeks autorów	383

Rozdział VIII

RUCHY MONASTYCZNE I BISKUPI – DOKTORZY W SYRII I AZJI MNIEJSZEJ

W Syrii i w Azji Mniejszej – od Antiochii po Konstantynopol – życie ascetyczne, przynajmniej w takim zakresie jak w Egipcie, składało się z inicjatyw podejmowanych przez duchowieństwo i świeckich pod opieką biskupów, którzy sami niejednokrotnie byli ascetami¹. Biskupi, Ojcowie kapadoccy i Jan Chryzostom uczestniczyli w tym ruchu jako pasterze i niekiedy jako cenzorzy; będąc uczonymi nauczycielami, opracowali oni doktrynę duchową, która odznacza się znakomitą strukturą. Byli pierwszymi propagatorami umiarkowanego orygenizmu, stanowiącego potem również inspirację dla ich uczniów: poprzez Bazylego i Grzegorza z Nazjanzu dla Ewagriusza z Pontu, który nie miał już ich oporów w stosunku do spekulacji protologicznych i eschatologicznych; a także dla Makarego-Symeona – poprzez Bazylego, Grzegorza z Nyssy lub nie zidentyfikowanymi drogami pośrednimi. Ci dwaj „mistycy światła”, bardzo różniący się temperamentem, mają kilka cech wspólnych w swym nauczaniu o modlitwie.

---

¹ Znakomita panorama tego zagadnienia w: H. CHADWICK, *Bishops and Monks*, Materiały z Konferencji w Oxfordzie, 1991 r., StPatr 24, 1993, 45–61. J.M. GARRIGUES et J. LEGREZ, *Moines dans l'assemblée des fidèles à l'époque des Pères. IVe – VIIIe siècle*, TH 87, 1992, stawiają i częściowo rozwiązują problem monastycyzmu miejskiego. – W sprawie klasyfikacji autorów dzieł z zakresu duchowości zob. np. M. VILLER, I. LEMAÎTRE, R. ROQUES, *Contemplation chez les Grecs et autres Orientaux chrétiens*, DSAM 2/2, 1953, 1762–1872.

A. POPULARNE RUCHY ASCETYCZNE

Ruchy ascetyczne, które ukształtowały się w Mezopotamii, w północnej Syrii oraz w Azji Mniejszej, zgodnie postulowały zerwanie więzi rodzinnych i społecznych, stworzenie nowej społeczności ludzi żyjących w celibacie, często we wspólnotach mieszanych, złożonych z mężczyzn i kobiet, jednak poza obrębem społeczeństwa i jego układów hierarchicznych². Negowały potrzebę pracy, hierarchii kościelnej, sakramentów i form modlitwy liturgicznej. Tę tendencję odnajdziemy później na Zachodzie w okresie Średniowiecza, Renesansu, a niekiedy nawet we współczesnych nam wspólnotach. W tym wspólnym tle można jednak wyróżnić wiele modeli i preferencji doktrynalnych. Poza grupami enkratyków, o których niewiele wiadomo, niektóre grupy odznaczały się nasilonymi tendencjami ascetycznymi, np. *Liber Graduum*, uczniowie Eustacjusza (eustacjanie) i Aeriusza (aerianie), akoimeci, inne zaś

---

² Por. P. BROWN, *Le renoncement à la chair. Virginité, célibat et continence dans le christianisme primitif*, tł. P.-E. DAUZAT, C. JACOB, Paris 1995, 401–403; E. PATLAGEAN, *Pauvreté économique et pauvreté sociale à Byzance, 4e–7e siècles*, Paris–La Haye 1977, 128–145, „Unikanie małżeństwa”: „Negowanie małżeństwa przez heretyków oznacza nade wszystko zanegowanie wszelkiej struktury społeczeństwa i potwierdza interpretację podaną wyżej w odniesieniu do przyjętych form celibatu: odrzucenie małżeństwa może być tolerowane przez społeczeństwo bizantyjskie tylko wtedy, gdy nie narusza funkcji ekonomicznych i społecznych jednostki, a widzieliśmy, że celibat monastyczny, podejmowany przed małżeństwem lub po zawarciu związku małżeńskiego, wypracował swoje reguły w tym zakresie. Celibat heretyków jest nie do przyjęcia, ponieważ nie respektuje tego wymagania ani wobec ludzi żonatych, którzy uciekają bez ograniczeń ze swych związków, ani wobec mnichów, którzy odmawiają działalności ekonomicznej, jaką narzuca ich tryb życia” (s. 140). Zob. obszerniejsze wyjaśnienia tamże, 472, hasła w indeksie: „mnisi”, „klasztory”.

zmierzały do większego uduchowienia i mistycyzmu, np. mesalianie³, Makary-Symeon.

1. EUSTACJUSZ I EUSTACJANIE

Eustacjusz był synem biskupa Eulaliusza z Sebasty⁴. Był podobno uczniem Ariusza⁵ i założycielem życia monastycznego w Armenii, Paflagonii i Poncie⁶. Wybrany na biskupa Sebasty w Armenii, został złożony z urzędu przez swego ojca, ponieważ ubierał się w sposób niesto-

---

³ J. JARRY, *Hérésies et factions dans l'empire byzantin du IVe siècle*, Publication de l'IFAO. Recherches d'archéologie, de philologie et d'histoire 14, Le Caire 1968, „Mesalianizm i zło duchowe”, 14–23: „Podczas gdy dla platoników ciało było symbolem ziemskiego zepsucia, balastem, od którego dusza powinna się uwolnić, aby osiągnąć niebiańską doskonałość, u mesalian zło znajduje się nie tylko na zewnątrz, lecz również w głębi duszy, pod postacią demona. Walka, która wyzwala duszę i każe jej osiągnąć doskonałość, staje się wówczas czysto duchowa. Nie trzeba już zwyciężać ciała postem i wstrzemięźliwością, lecz wystarczy tylko ćwiczenie czysto duchowe, modlitwa. (...) Zło, według mesalian, pochodzi nie z dołu, z cielesności, lecz z góry, z pierwiastka duchowego. Jego rodowód sięga świata anielskiego, upadku aniołów i następnie wyboru dokonanego przez umysł człowieka. Są to zresztą teorie, które wydawałyby się zupełnie normalne i ortodoksyjne teologowi współczesnemu, lecz wzbudzały w tamtej epoce niemożliwą do przewyciężenia nieufność u myślicieli przenikniętych neoplatonizmem” (s. 15). „Już wcześniej jednak stoicy wysuwali ten sam cel [tzn. *apatheia*]. Można się pokusić o wnioskowanie z tego, że mesalianizm inspirował się starożytnym stoicyzmem” (s.16).

⁴ Hipoteza wysunięta przez F. LOOFS, *Eustathius von Sebaste und die Chronologie der Basilius-Briefe*, Halle 1898, 80–86, lepsza od tej, że Eustacjusz był synem Eulaliusza z Cezarei Kapadockiej (wg Bazylego), która nie została gdzie indziej poświadczona. Por. J. GRIBOMONT, *Eustathe de Sébaste*, przedruk artykułów z DHGE i z DSAM w: *Saint Basile. Évangile et Église. (Mélanges)*, SO 36, 1984, 95n.

⁵ BAZYLI, *Epist.* 130,1,23, ed. Y. COURTONNE, CUF II,43; *Epist.* 244,3,17–21; III, 77. W jakim dokładnie sensie należy to rozumieć?

⁶ SOKRATES SCHOLASTYK, HE II,43, PG 67, 352–353; ed. HANSEN, GCS N.F., 1, 1995, 180; SOZOMEN, HE III,14,31n,36, tł. pol. S. KAZIKOWSKI, *Historia Kościoła*, Warszawa 1980, 259.

sowny, nie odpowiadający godności duchownej (prosty, zgrzebny płaszcz filozofów i mnichów)⁷. Został następnie potępiony przez synod w Gangra w Paflagonii (datowany na lata 341–355) z powodu wykroczeń swoich uczniów⁸. Potem przyjął chyba strój bardziej stosowny dla biskupa⁹. Prawdopodobnie Eustacjuszowi należy przypisać inspirację dzieł miłosierdzia, jakimi są Bazyliada w Cezarei i hospicja-szpitala w Konstantynopolu, pierwotnie prowadzone przez mnichów. W następnym rozdziale będzie mowa o najwybitniejszych uczniach Eustacjusza przy okazji pytań stawianych św. Bazylemu, zwłaszcza w *Regułach krótszych*.

Potępił Eustacjusza jeden z jego uczniów, mianowicie Aariusz¹⁰, który praktykował najpierw ascezę razem ze swoim mistrzem. Kiedy ten został wyświęcony na biskupa, Aariusz był o to zazdrosny. Eustacjusz jednak wyświęcił go na kapłana i powierzył mu hospicjum w Sebaście. Aariusz opuścił je, głosząc wszem i wobec, że Eustacjusz został opanowany żądzą bogactw. Sam zgromadził grupę mężczyzn i kobiet, którzy zostali wypędzeni z kościołów i miast i żyli pod gołym niebem lub chronili się w lasach. Aariusz uważał, że biskupstwo nie różni się niczym od prezbiteratu. Głosił, że Wielkanoc jest praktyką żydowską, a post związany z pewnymi dniami – jako sprzeczny z Nowym Prawem; jego uczniowie pościli więc w niedzielę lub w dni, które sami wybierali. Według św. Augustyna¹¹ niektórzy pisarze przedstawiali ich jako enkratyków

---

⁷ Sokrates, tamże.

⁸ Tamże.

⁹ SOZOMEN, HE III,14,36; J.A. FESTUGIÈRE, SCh 418, 134n.

¹⁰ EPIFANIUSZ Z SALAMINY, *Haer.* 75, ed. K. HOLL, GCS, Leipzig 1933; SOZOMEN, HE III,14,33–35 o Aariuszu i synodzie w Gangra, tł. pol. 258.

¹¹ AUGUSTYN, *Haer.* 53, CCL 46,323n.

lub apotaktytów, którzy utrzymywali łączność jedynie z ludźmi zachowującymi wstrzemięźliwość i wyrzekającymi się swych dóbr.

Asceza w Poncie i synod w Gangra

Synod zwołany w 341 roku w Gangra (Paflagonia), niedaleko Morza Czarnego, rozpatrywał postępowanie Eustacjusza i jego uczniów, spośród których największy radykalizm przejawiał Aeriusz. Synod zarzucał eustacjanom (bez nazywania ich po imieniu) głoszenie doktryny enkratyzmu, który w ogóle nie czynił rozróżnienia między nakazami i radami ewangelicznymi.

Pogarda dla małżeństwa

1. Jeśli ktoś ma w pogardzie stan małżeński, jeśli ma w pogardzie i potępia kobietę żyjącą ze swym mężem, zresztą pobożną chrześcijankę, mówiąc, że nie może wejść do Królestwa, *a.s.*¹² .
9. Jeśli ktoś żyje w dziewictwie lub zachowuje wstrzemięźliwość z odrazy do małżeństwa, a nie z powodu piękna i świętości dziewictwa, *a.s.*
10. Jeśli ktokolwiek z tych, którzy powstrzymują się od małżeństwa ze względu na Pana, okazywałby pychę w stosunku do zamężnych i żonatych, *a.s.*¹³ .

Zrywanie więzi społecznych

3. Jeśli ktoś, pod pretekstem pobożności, naucza niewolnika, by ten pogardzał swym panem i odmawiał mu służby, *a.s.*
4. Jeśli ktoś mniema, że może nie przyjmować Komunii w służbie Bożej sprawowanej przez żonatego kapłana, *a.s.*

---

¹² Łac. *anathema sit* – niechaj będzie wyklęty.

¹³ Por. KLEMENS RZYMSKI, *List I,38*; IGNACY ANTIOCHEŃSKI, *Do Polik. 5*.

Pogardzanie Kościołem instytucjonalnym

5. Jeśli ktoś naucza, że należy mieć w pogardzie dom Boży, jak również odbywające się w nim zgromadzenia, *a.s.*¹⁴

6. Jeśli ktoś odsuwa się od Kościoła, aby odbywać prywatne zgromadzenia [gr. *para tes ekklesias idiai ekklesiazoi*], i pogardzając Kościołem chce czynić to, co należy do Kościoła, lecz bez obecności kapłana zatwierdzonego przez biskupa, *a.s.*

Punkty: 12, 13 i 17 dotyczą ekstrawagancji w ubiorze.

18. Jeśli ktoś pod pretekstem ascezy pości w niedzielę, *a.s.*

19. Jeśli nie z powodów zdrowotnych, ale jedynie z pychy, asceta nie przestrzega tradycyjnych postów, zachowywanych przez Kościół, a czyni tak pod pretekstem, że sam odznacza się wyższą inteligencją, *a.s.*

Zrywanie więzi rodzinnych

14. Jeśli kobieta porzuca męża i chce się z nim rozłączyć z powodu swej pogardy dla stanu małżeńskiego, *a.s.*

15. Jeśli ktoś porzuca swoje dzieci i nie wychowuje ich, jeśli im nie zaszczenia – jak tylko jest w jego mocy – przystojnej im pobożności, ale pod pretekstem ascezy opuszcza je, *a.s.*

16. Jeśli dzieci, zwłaszcza dzieci rodziców chrześcijańskich, porzucają ich pod pretekstem pobożności, jeśli nie oddają im należnej czci, mniemając, że w ten sposób bardziej uczczona zostanie pobożność rodziców, *a.s.*

Epilog

Ułożyliśmy ten dokument, żeby wyłączyć nie tych, którzy w Kościele Bożym chcą praktykować ascezę zgodnie z Pismami, ale raczej tych, co powodując się pychą, a nie ascezą, chcą wznieść się ponad ludzi wiodących zwyczajne życie i wprowadzić nowości sprzeczne zarówno z Pismami, jak i z kanonami kościelnymi.

---

¹⁴ Por. punkt 20, krytykujący cześć oddawaną męczennikom.

mi. My sami również żywimy podziw dla dziewictwa połączonego z pokorą (...) ¹⁵.

Poza tymi ekstremistami styl życia uczniów Eustacjusza można poznać poprzez niektórych członków rodziny Bazylego. Nade wszystko poprzez Makrynę, najstarszą siostrę Bazylego, która pozostawała pod wpływem ascezy głoszonej przez Eustacjusza. Brat Bazylego, Naukracjusz (ur. ok. 330 r.), wycofał się w 352 roku, w wieku dwudziestu dwóch lat, prawdopodobnie do posiadłości rodzinnej Annesis, nad brzegiem rzeki Iris, w Poncie. Obrął życie pustelnicze, w ubóstwie, z dala od zgiełku miasta i interesów, z jednym tylko sługą. Sam obsługiwał starców i żywił ich tym, co upolował lub złowił, pozostając jednak cały czas pod kierunkiem matki. Tragiczny wypadek zakończył jego dni w roku 357 ¹⁶. A było to życie miłosiernego ziemianina ¹⁷. Prawdopodobnie jego pustelnię przejął w 358 roku Bazyli i opisuje ją w *Listach* 2 i 14. Inny brat Bazylego, Piotr z Sebasty, kierował potem klasztorem w tamtej okolicy.

Sam Bazyli tak opisuje swoje początki w ascezie, po podróży na pustynie Egiptu i Palestyny, Celesyrii i Mezopotamii. Widząc, że niektórzy w jego ojczyźnie starają się naśladować swych poprzedników, oceniał ich uczucia na podstawie widzialnych tego przejawów:

---

¹⁵ Synod w Gangra, MANSI, *Sacrorum Conciliorum (...) amplissima Collectio*, 2, Florentiae 1759, 1095–1105; HEFELE-LECLERCQ, *Histoire des conciles*, 1, Paris 1908, 1029–1045. Tł. pol. teksów synodu w Gangrze A. BOBER w: *Asceza odczłowieczenie czy uczyłowieczenie*, Homo medietans III, red. W. SŁOMKA, Lublin 1985, 114–116.

¹⁶ Por. GRÉGOIRE DE NYSSE, *Vie de sainte Macrine*, 9, ed. P. MARAVAL, Sch 178, 1971, 168–172, i wstęp na 38–44n; tł. pol. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Epigramaty*, 156, ed. WALTZ, s. 79, i w PG 38,11A; por. J. GRIBOMONT, *Eustathe le Philosophe*, [w:] *Saint Basile...*, 124; E. GIANNARELLI, *Macrina e sua madre: santità e paradosso*, Konferencja w Oxford 1987, StPatr 20, 1989, 231–237.

¹⁷ J. GRIBOMONT, *Saint Basile...*, SO 36–37, 1984, 96, 104n, 115n.

Jako że przeżycia skryte każdego z nas nie znane są innym, doszedłem do przekonania, że dostatecznym zewnętrznym wyrazem pokory ducha jest skromność przydziejku i że dla zaspokojenia potrzeb ciała wystarczy mi płaszcz szorstki, przepasanie i sandały z niewyprawionej skóry. I chociaż wielu odwodziło mnie od przebywania wespół z tymi ludźmi, nie wyrzekłem się tego, bo widziałem że od życia wśród uciech wyżej cenili oni hart ducha¹⁸.

A więc żadnej wielkiej ascezy, takiej jak opisane wyżej wyrzeczenia mnichów egipskich¹⁹. Również nic nazbyt zorganizowanego. Czasami na przykład przybywał tam Eustacjusz, aby swobodnie dyskutować z Bazylim i Grzegorzem z Nazjanzu²⁰. Dwaj mnisi-eustacjanie pomagali Bazylemu w budowie Bazyliady²¹.

Bardzo wielu uczniów Eustacjusza przeszło w latach 364 i 370 do reformy bazylikańskiej, czego dowodem był fakt, że według niektórych rękopisów, cytowanych przez Sozomena, *Asketikon* Bazylego miał być napisany przez Eustacjusza z Sebasty.

Nie zachowały się żadne pisma Eustacjusza, a jego wewnętrzne motywy poznajemy za pośrednictwem wyżej wymienionych świadectw, mianowicie upodobanie w wyrzeczeniach ewangelicznych, nie bez „przywiania do nazbyt widocznych przejawów wyrzeczeń i zjednoczenia z Bogiem”²², takich jak: ubiór, wyrzeczenie się własności, celibat lub zerwanie więzi rodzinnych, zerwanie więzi społecznych (odrzućcie niewol-

---

¹⁸ BAZYLI, *Listy*, 223,3. – Cyt. wg: św. BAZYLI WIELKI, *Listy*, wybór, tł. i oprac. W. KRZYŻANIAK, Warszawa 1972, 252.

¹⁹ Tamże, 232,2.

²⁰ Tamże, 223,5.

²¹ Tamże, 119.

²² J. GRIBOMONT, *Eustathe de Sébaste*, 105.

nictwa). Nie znajdziemy u niego żadnej doktryny mistycznej, a nawet nauczania na temat modlitwy.

Należałoby podjąć studium syntetyczne dotyczące stawianych Bazylemu pytań, zawartych w *Małym Asketikonie* (*Regula Basilii* w przekładzie Rufina, *Pytania braci* zachowane w języku syryjskim), a następnie w *Wielkim Asketikonie* (*Reguły krótsze*, zwłaszcza 21–84 i 191–238), aby w nich zbadać ewentualną zbieżność z aspiracjami kręgów eustacjańskich, które przyłączyły się do Bazylego, odznaczały się jednak wrażliwością bliższą mesalianom lub Makaremu–Symeonowi.

2. PIERWSI MNISI W KONSTANTYNOPOLU

Pierwsze fundacje, dość późne, są dziełem semi-ariańskiego biskupa Macedoniusza, realizowanym pod kierunkiem diakona Maratoniosa, „gorliwego nadzorcy przytułków dla biednych oraz prokuratora klasztorów wspólnych dla mężów i niewiast”²³. Te fundacje, związane z herezją, należały więc przede wszystkim do historii miasta. Maratonios znajdował się pod wpływem Eustacjusza z Sebasty, który był kontynuatorem semi-arianizmu Macedoniusza²⁴. Mnisi ci żyli w nieformalnych wspólnotach; ani Jan Chryzostom, ani Nestoriusz nie zdołali zamknąć ich w klasztorach. Mnisi semi-ariańscy byli potem wmieszani w burzliwą historię miasta: Grzegorza z Nazjanzu obrzucili kamieniami; Izaak stał się jednym z głównych przeciwników Jana Chryzostoma i jednym z jego oskarżycieli na synodzie

---

²³ SOZOMEN, HE IV, 20,2, tł. pol. 256; SOKRATES SCHOLASTYK, HE II, 38, PG 67, 324.

²⁴ SOZOMEN, HE IV, 27,4. O mnichach w Konstantynopolu zob. także: G. DAGRON, *Les moines et la ville*. Travaux et mémoires 4 (1970) 229–276; TENŹE, *Naissance d'une capitale. Constantinople et ses institutions de 330 à 451*, Paris 1974, 513–517.